Stere – un portret în fragmente

Ioan STANOMIR

Universitatea din București, Facultatea de Științe Politice
University of Bucharest, Faculty of Social Sciences
Personal e-mail: ioan.stanomir@gmail.com

Stere – A Portrait in Fragments

Constantin Stere came to be regarded as one of the most daring and complex political and social thinkers to emerge in the first decades of the 20th century. Indebted to russian populism, his ideas moulded an entire generation and were seminal in reshaping the intellectual landscape. In the same time, Stere is more than meets the eye. A traitor to some, a hero to others, a novelist that brings conjures up the powerful vein of the russian writers. The purpose of this essay is to provide the reader with the templates for a future reappraisal of Stere's work.

Keywords: populism, ideas, criticism, novel, literature, socialism.

La patru ani de moartea lui Constantin Stere în 1936, România Mare înceta să mai existe, iar Basarabia devenea republică sovietică. Edificiul la care trudise dispărea, sub loviturile dialectice ale istoriei. Provincia a cărei voce fusese sau încercase să fie se topea în anonimatul comunist, pregătindu-se de deportări şi de epurările staliniste. Ratarea lui Stere era, în acest punct al posterității sale, dramatică. Rătăcirile şi excesele sale, atât de blamate de contemporani, fuseseră justificate de această pasiune devoratoare pentru spațiul natal: intransigențele sale se raportau, inevitabil, la idealul pe care Stere nu îl putea abandona niciodată.

Această ratare postumă se adăugă seriei de ratări care îi definise destinul public. Stere pare să fie aşezat, intelectual şi public, sub semnul contrafactualului. Din tot ceea ce ar fi putut să devină rămân fragmentele biografiei sale. Ambiția de îndrumător al contemporanilor săi pe drumul regenerării sociale este un astfel de traseu doar parțial împlinit : ideile lui Stere sunt formulate memorabil, dar urma sa se pierde în reviste şi ziare, de parcă nu ar fi fost nimic. Paradoxal, crepusculul marchează şi apoteoza pe care Stere nu ar fi bănuit-o niciodată: acea carieră de prozator ce ascunde,în cazul său, o altă vocație frustrată, aceea de memorialist.[1]

Efigia lui Stere are, în peisajul românesc al anilor de după 1890, un aer excentric şi aproape ireal. Lui Stere îi lipseşte simțul tranzacției pragmatice şi al adaptării la context. Construcțiile pe care le imaginează au, în cele mai multe dintre cazuri, o alură ciclopică, dar şi fragilă. Stere duce cu sine, în România, povara condiției de intelighent rus. El este un posedat al ideilor, un vizionar pentru care realitatea cotidiană este materia din care se zămileşte viitorul. În Vechiul regat, ca şi în România Mare, suflul său stihial şi mesianic apare ca ininteligibil şi straniu. Dar un elementar exercițiu de contextualizare îl eliberează de această dimensiune a nefamiliarului. Statuia lui Stere se modelează în anii de încercare ai luptei revoluționare. Tot ceea ce urmează este istoria care începe atunci.

Vizionarul

Educația politică a lui Stere, ca şi aceea a lui Dobrogeanu- Gherea, este inseparabilă de matricea Rusiei. Chiar dacă vine dinspre periferie şi nu deține experiența de socializare intensă a lui Gherea din mediul

Constantin Stere
Sursă foto: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0f/CStere.jpeg

underground al radicalilor, Stere este aspirat de acest vast curent care domină Imperiul, în deceniile de după marile reforme. Devoțiunea cvasi-religioasă față de idei și față de ideal este semnul inconfundabil al acestei identități. Stere este parte din trunchiul intelighenției. Despărțirea sa de revoluționarism nu înseamnă și despărțirea de ethosul vizionar și escatologic.

Ucenicia lui Stere este ucenicia mai tuturor populiștilor ruși. Politica în care se inițiază este una care exclude compromisul și negocierea. Represiunea și lupta clandestină sunt reperele în funcție de care se realizează opțiunile cotidiene. Stere traversează detenția și exilul, după cum traversează și etapa decisivă a ruperii de mediul privilegiat din care vine. Nobilul basarabean se leapădă de condiția sa și se confundă cu țărănimea care este însăși viitorul. Narodnicismul rus este marcat de timbrul profetic. Ținta sa nu este doar emanciparea socială, ci și reformarea etică, prin asumarea datoriilor contractate față de cei mulți și tăcuți.[2]

Populismul rus aduce în reflecția lui Sterea paradigma sa intelectuală, ca și întreaga sa patimă pedagogică. Trecere în România nu afectează această participare la sensibilitatea radicală. Politica nu mai este una conspiratorială, dar este una în continuare profetică și altruistă. Acolo unde atâția dintre colegii săi de crez fac pasul spre marxism, Stere se menține în perimetrul unui populism ce acordă țărănimii poziția de centralitate în canonul identitar. Emanciparea ei este un imperativ social, etic și politic. Democratismul lui Stere este alimentat de acest sindrom al" datoriilor uitate", spre a relua titlul simbolic al prozei lui Jean Bart. Poporanismul este echivalentul românesc al unui sonderweg rusesc. A treia cale a lui Stere refuză socialismul, dar și capitalismul, în numele unui viitor al democrației rurale.[3]

Poporanismul este doar una dintre variantele de răspuns la dilemele identitare pe care modernizarea accelerată le provoacă. Semănătorismul etnicist al lui Iorga este cel mai redutabil concurent. Ura lui Iorga se naște în acest context al rivalității intelectuale. În cauză este însăși supremația în câmpul intelectual. Țărănimea este fantasma la care se raportează toți cei care au ambiția de a-i da glas: ideologia lui Stere este un instrument pe acest drum al educării conștiinței de sine.

Dialogul cu Gherea este un dialog ce evocă tensiunile din spațiul rus. Diferă însă mediul în care aceste controverse se consumă: un mediu plural, din care cenzura și poliția secretă sunt absente. Laboratorul de idei din primul deceniu al veacului XX este, în România, sincronizat și pasionat. Credința lui Stere în viitorul distinct și specific al comunităților agrare va fi o erezie, din perspectiva comunistă de mai târziu. La fel de suspectă va fi și ambiția lui Gherea de a edifica o social-democrație legală și moderată, la adăpost de pulsiuni milenariste.[4]

Din poporanismul de dinainte de 1914 se alimentează țărănismul. Lui Stere îi va fi dat să fie unul dintre doctrinarii noii direcții. Dar preeminența lui intelectuală nu se traduce în ponderea politică la care aspiră. Stere- omul politic eșuează în mișcarea țăranistă, la fel cum eșuase în cea liberală, în anii de după 1899. Ideile sunt destinate să rămână idei. Remarcabilul său ante-proiect de constituție este monumentul solitar al acestei extraordinare inteligențe politice: un obiect de muzeu, acoperit astăzi de uitare, unul în marginile căruia sunt cuprinse intuițiile sale juridice și politice.

"Cazul Stere"

Dar mai important decât radicalul Stere, moștenitor al unei tradiții ruse, este " trădătorul' Stere. Conduita sa din anii de neutralitate și de război este stigmatul de care nu se va putea elibera niciodată. Între germanofilii

evocați de Lucian Boia în remarcabila sa analiză, Stere este excentric și atipic.[5] Ostilitatea lui implacabilă față de Rusia imperială are o intensitate neegalată la nici unul dintre contemporanii săi. Pledoariile sale au o încărcătură emoțională care îi este străină lui P.P. Carp, spre exemplu. Confruntarea cu Rusia este,pentru Stere, continuarea unui episod traumatic din propria sa biografie. Evocarea lui Pilsudski (întâlnit în surghiun) poate da măsura timbrului anti țarist al lui Stere. Cedarea Basarabiei este păcatul care nu se poate expia, este crima pe care el nu încetează să o denunțe.

Stere este fidel, între 1916 și 1918, politicii sale și tot ceea ce pune în practică se subsumează unui ideal de ostilitate față de puterea de la Nord. În Stere se află ceva din patosul exilaților polonezi, pregătiți să se alieze cu cei care pot înlătura jugul țarist. Alianța cu Puterile Centrale, insistența pe edificarea unei Mittel Europa din care să facă parte și Vechiul Regat, ralierea la tezele federaliste ale lui Aurel C. Popovici, toate gesturile sale trebuie redate unui context istoric precis. Stere participă la acest efort de revitalizare al fantasmelor politice imperiale din spațiul germanofon. "Trădarea" lui constă în asumarea, fără ezitare, a acestei viziuni în răspăr cu idealul național dominant. Orbirea lui Stere este parte din condiția sa vizionară. Victoria Germaniei îi apare ca inevitabilă și legică.

"Cazul Stere" se naște, acum, spre a nu fi îngropat cu adevărat niciodată. Nici măcar contribuția sa la Unirea din 27 martie 1918 nu șterge acest stigmat al feloniei: ura lui Iorga îl va urmări, tenace. Apoteoza lui Stere, din primăvara lui 1918, este asemenea unei înșelătoare, efemere fericiri. Contemplarea Unirii cu Basarabia este urmată de teribilul drum al damnării politice. Precaritatea poziției sale, în epoca interbelică, este consecința acestui dosar judiciar al colaboraționismului. Severitatea cu care a fost judecat contrastează cu relativa îngăduință rezervată lui Marghiloman. Stere a nu a fost lustrat, spre a recurge la terminologia modernă, decât prin suspendarea sa din profesoratul universitar. Dar a fost aruncat într-un purgatoriu din care nu putea să se salveze cu adevărat, niciodată.

''În preajma revoluției"

Natura stihială a lui Stere își relevă paradoxul final în cei din urmă ani de viață. Cariera de romancier a lui Stere sfidează logica comună. Debutul său tardiv, de după 1930, este expresia ciclopică a propriei sale frustrări. După episodul polemicii cu Iuliu Maniu și cu național-țărăniștii, memoria lui Stere devine rezervorul din care se nutrește ciclul său. Evitând memorialistica, Stere alunecă în ficțiune. Narcisismul său descoperă voluptatea romanescă a travestiului și a istoriei.

Contempranii au privit "În preajma revoluției" ca pe un surogat de memorii. Și poate că Stere însuși a privit textele sale, dictate vulcanic, ca pe o prelungire a propriei sale biografii. Ficțiunea nu avea drept la autonomie, în această lectură. Ficțiunea era extensia unei inimi care își spunea taina, volum după volum. Descifrarea cheilor ascunse de Stere nu era dificilă. Mulți dintre prietenii și inamicii săi au avut privilegiul bizar de a se redescoperi în oglinda ei.

Recitit astăzi, "În preajma revoluției" se salvează ca un obiect textual polimorf și inclasabil. El este, la un prim nivel, un roman al educației și al revoluției: timbrul lui Stere atinge vigoarea elementară, dar și subtilitatea abisală a prozei ruse. Asemenea lui Joseph Conrad, cel din "Under western eyes", Stere se deschide spre acest sfinx rus, pe care îl interoghează, în clipe de tumult. Dar "În preajma revoluției" expune și un al doilea nivel, al ficțiunii satirice swiftiene și al exagerării groteşti. Acuzat de atâția dintre contemporani de a fi fost o probă de iraționalitate pamfletară umorală, segmentul "Ciubăreștilor" este animat de o vitalitate a sarcasmului vitriolant imposibil de menținut în limite clasice. Geniul lui Stere mobilizează, simultan, cele două claviaturi.[6]

Simbolic, Stere se apropie de moartea sa pământească prin vămile ficțiunii. Textul la care lucrează îl absoarbe și îl devoră. Toată existența lui se topește în cuptorul alchimic. Din focul memoriei se iveşte edificiul pluristratificat al capodoperei sale. Ratarea biografică este răscumpărată prin imaginația creatoare.

Note:

1. Monografia fundamentală dedicată vieții lui Stere rămâne aceea a lui Z. Ornea, editată în două volume la "Cartea Românească", 1989/1991.
2. A se vedea analiza lui Sir Isaiah Berlin din prefața la Franco Venturi, "Roots of revolution. A history of the populist and socialists movements in nineteenth century Russia", New York, Alfred A. Knopf, 1960.
3. A se vedea Michael Kitch, "Constantin Stere and romanian populism", în "The slavonic and east european review", vol. 53, pp. 248- 271.
4. O perspectivă asupra lui Gherea, la acelaşi Michael Kitch, "Constantin Dobrogeanu-Gherea and romanian marxism", ´în "The slavonic and east european review", vol 55, pp. 65-89.
5. Analiza lui Lucian Boia, "Germanofilii. Elita intelectuală românească în anii primului război mondial", Humanitas, Bucureşti, 2009.
6. Un model de analiză multistratificată a textului romanesc al lui Stere, la Corin Braga, în Ion Pop,"Dicționar de opere literare românești", vol. II, E–L, pp.250 – 254.